

ITZAUREA

“Auspoa”-ren Zuzendariak eskatu dit Grazianoren bertso-bilduma prestatzeko; baiña lanean asi bezain laister konturatu naiz, aren bertso danak argitaratu nai badira, ba-degula onelako beste bi libru gutxienez betetzeko aia, eta obe izango dedala soseguz eta zatika ibiltzea.

Izan ere Graziano, Gezaltzako aitona, izugarri jori ta ugaria izan degu bertsogintzan. Makiña bat ditu argitaratuak. Eta argitaragabeak ere eztira gutxi. Nere lana ordena pixka batekin eramateko, argitaratuetatik asi nai izan det, eta oien artean ere, al dala, zaarretatik berrietara joanez, au da, bertso bakoitzaren urte-mugari begiratuaz.

Baiña Grazianoren bertso zaar-zaarren berri jakitea ezta beti erraz. 1945 gn. urtean asi zan Arantzazuko errebista Grazianoren bertsoak ateratzen; ordutik onerakoak jakiten eztago istillurik, geienak errebista ortan atera diran ezkerro; baiña urte orren aurretik ere Grazianok inprentatu zituen zen-

bait bertso edo papertxoetan edo folleto trikitan, eta orain ezta erraz oiek billatzea. Auekin ditut ba lanak.

Grazianok berak etxean baleuzka bere bertso danen paperak, askozaz errazagoa izango litzake nere egitekoa, eta osoagoa aterako litzake bilduma au, baiña gaur beintzat eztago aren etxean oien arrastorik. Bazterren garbitasuna egitekoan ezkutatu omen ziran danak. Auzoko beste etxe batzuetan ere galdetu det, baiña alperrik: lenago bai, bazituztela olako paperak —esaten didate—, baiña gero, edo umeak apurtu, edo galdu edo desegin zirala. Emengo andre hatek itz auekin kontatu dit beren aitak esaten ziena, etxe-garbitasunaren aitzakiz alabak paper oiek sutara bota nai zituanean: "*Oriek etxuen ogirik eskaketan*"; baiña ala ere etzioten parkatu.

Egilleak berak ere orain eztitu gogoan bertso zaar-zaar aiek. Zein, zenbat eta noiz atera zituen ere eztaki garbi esaten. Zorionez ba-dira auzoan berak haiño obeki bertso zaar oietako batzuk gordetzen dituztenak, ez paperetan, baiñan buruko artxibuan. Batez ere Biktoría Igartua, Ladislao Odriozola Aizkirri baserriko etxejaunaren emazteak, Grazianoren bertso-parrasta luzeak kantatu dizkit, eta zein urtetan gutxi

gorabera atera ziran ere zeatz asko esan dit. Orrela bada, batari eta besteari galdetuaz, garbitasun auek atera ditut:

Grazianok inprentatu zituan leenbiziko bertsoak 1902 urtekoak dira, liburutxo edo folleto txiki batean, zezen baten kontuak aitatuaz. 34 bertso omen ziran guzira. Auzoko amabost etxeren artean zezen bat ekarri zutela-ta, zezen orren goraberak kontatzen ziran bertso aietan.

Gero, 1903-aldera atera zituen beste batzuk. Auen asiera onela zan:

“Ditxa gozo batekin
biba gure Oñati...”

Oekin batean, edo andik urbil, atera zituen beste batzuk, onela asten ziranak:

“Ispillu bat jartzeko
mundu guztiari...”

Geroago (eztakit zein urtetan), erromatarren bertsoak inprentatu zituen: erromatarrak euskaldunekin izandako burrukak kantatuaz, alegia.

Baiña erromatarren bertso auek etziran gure egillearenak, Iztuetarenak baizik. Grazianok norbaiti entzun zizkion eta inprenta-arazi egin zituen. Garai artan ba-zan Oñatin *Raldúa* izeneko inprenteru erdaldun

bat, eta aren etxean ateratzen zituen Grazianok bere bertso-paperak. Oien artean dira Grazianoren bertsorik zaarrenak, baiña orain ezta errez oiek arkitzea. Nik beintzat bertso zaar-zaar oien paperik ez tet orain arte arkitu, baiña arkitzeko esperantza ez det galdu. Buruz dakitenai galdetuz ere osatu ditezke bearbada, baiña oraindik paperak azalduko diralako ustean, ez titut libru ontan jartzen.

* * *

Gazte-gaztetik izugarrizko zaletasuna izan du Grazianok bertso gintzarako. Bere seme zaarrenak alaxe dio: "Ori lanean dabillenean ere, beti bertsoak egiten diardu". Berberak ere orixe bera aitortu zidan.

—Graziano, zuk noiz ta nun egiten dituzu bertsoak?

—Soluan, itoian (ikulluan), oian ta nunai. Egun danetan ezta izaten berdin. Eria beti ezta izaten. Eria danian buruz asmatu eta gero eskribiduaz joan bear...

Auxe da ba gure bertsolariaren lan egiteko tankera. Bat-bateko bertsoetarako ez tu izan orrenbesteko trebetasun edo afiziorik. Bertsoak buruz eta astiro ausnartu, eta gero paperean jarri: au izan da bere jokabidea.

Askotan entzun izan det bertsolari ospetsu izan diranak, nekazari-lanetarako eztiralla langille oso piñak izan, ala-olako nekazariak izan dirala, alegia; Grazianori eztio iñork olako tatxarik jarriko. Arentzat bertso-gintza ezta batere traba edo eragozpen izan, nekazari osoa izateko. Gorago esan degun bezela, lanean ari zan bitartean asmatzen zituan bere bertsoak, era ortara bi gauza aukeratuak —lana ta bertso-gintza— alkatuaz.

Bere zaletasun arrigarri onen sustraia jakin nairik, galdetu nion bein:

—Nundik eldu zaizu zuri zaletasun ori?

Parre egiñaz esan zidan:

—Nik al dakit ba?

—Zure guraso edo aurrekoetatik ote?

—Ez. Nere gurasoak etzuten bertso-rik egiten.

Baiña geroxeago ara zer jaulki zitzaidan:

—Orduan —bera gazte zanean— eskekoak (eskaleak) ibiltzen ziran, eta eskeko oieta-ko batzuek bertso-paperak saltzen zituzten. Ni oiek irakurriz pitin bat zaletu nintzan bertsoekin. Orain eskekorik be eztago, baiña len olako asko ikusten zan; Arantzazuko komentuan beti egoten zan eskekoren bat bazkal orduan. Or, Tolosa ta Donostia-

-aldean, sagardotegietan ibiltzen omen dira bertsoetan, baiña emen eztegu ezagutu olakorik, sagardotegirik ere emen ezta izan.

* * *

Gezaltzako aitonaren berriak (eta bai Arantzazuko alde onetakoak ere), ugari eman ziran "Aitonaren Uzta" izenarekin Kulliska-Sortan atera genduan libruan: eztegu ba aiek emen berritu bearrik. Grazianoren bertso-parrasta bat ere eman genduan libru artan. Oiek ere, an dauden ezkerok, eztitugu emen berriz jarriko. Bakar-bakarrik *Frais-ku mutilzarrarenak* azaltzen dira berriro, an osorik agertu etzirako, eta gaiñera argitasun jakingarri batzuk emateagatik. Oiek kenduezkero, an jarritakorik eztegu emen jartzen.

Libru ontan dijoazten bertsoak, danak izan dira lenago inprentatuak: edo bertso-papereetan, edo periodikuan, edo Arantzazuko errebistan; baiña emen eztaude Grazianok inprentatu dituan bertso guztiak, 1949-raiñoakoak baizik. Geroztik argitaratuak, eta sekula egundaiño argitara ez tiranak, beste bein emango ditugu, Jaungoikoak nai badu.

Danok dakigu Aita Zavala trebea nola ibilli izan dan erriz erri ta etxez etxe bertso-

-paperen billa. Bere ibillaldi oietan maiz eskeiñi izan diote Grazianoren bertso-paperrak; baserri askotan, bertso oiek zekarzkian Arantzazuko errebistaren orria kendu eta arduraz gordetzen zuten. Orrek esan nai du gure erriak gogoz irakurtzen duala Gezaltzako aitona. Eta aitonari berari ere esan diote bein baiño geiagotan: Errebista ori guk eztegu bear, zure bertsorik ezpadakar... Neronek ere izan det erriaren estimazioa egiztatzeko proba bat baiño geiago. Oraindik egun gutxi dala, eta ni Graziano berarekin bere bertso-kontuak garbitzen nengoela, etorri ziran Gezaltzako baserrira Errenderiko senar-emazte batzuk, Gezaltzako aitona eza gutzeagatik, eta bere bertso ederrengatik ari eskerrak ematera.

Aita Demetrio Garmendia izan zan Grazianoren bertsoak Arantzazuko errebistan jartzen asi zana, 1945 urtean, Aita Joakin Arriaran errebistaren zuzendari zala; eta arrezkero ia etengabe agiri da errebista ortan Gezaltzako aitonaren zer edo zer.

Bertso auek librura aldatu baiño leen, bana-banaka irakurri izan dizkiot egilleari berari, itz batzuen gaiñean galderak egiñaz. eta bertsoei buruz argitasun batzuk jartzeagatik.

Basarri jaunarekin ere Graziaanok izan dituz txantxa-benetazko bertso burruka batzuk, eta orduan, bai onenak eta bai arenak ere alkarren ondoan jartzen ditugu, ortarako Basarri berari baimena eskaturik.

Oñatiko Aita Migel Estanga Laterandarrari eta Daniel Mugarza jaunari eskerrak biurtzen dizkiet, eman dizkidaten argitasun batzuengatik.

Aita Luis Villasante, O.F.M.

Arantzazu, 1963-ko Apirillaren 20-an.